

Centre for Economic and Regional Studies of the Hungarian
Academy of Sciences – Institute of World Economics
MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
Világ gazdasági Intézet

Műhelytanulmányok

130.

2019. június

John Komlos

**A TRUMPIZMUS DIADALÁNAK
GAZDASÁGTÖRTÉNETE**

MTI

Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont

Világgazdasági Intézet

Műhelytanulmányok 130. (2019) 1–26. 2019. június

A trumpizmus diadalának gazdaságtörténete

szerző:

John Komlos

professor emeritus, Közgazdaságtan Története Intézet volt vezetője

Ludwig-Maximilians-Universität, München

email: john.komlos@gmx.de

Minden itt kifejtett vélemény és következtetés a szerző sajátja, mely nem minden esetben tükrözi a Világgazdasági Intézet, illetve a Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont kutatóinak véleményét, vagy a Magyar Tudományos Akadémia álláspontját

ISBN 978-963-301-683-1

ISSN 1417-2720

A trumpizmus diadalának gazdaságtörténete¹

John Komlos²

Összefoglaló

Donald Trump 2016-os választási győzelmét jórészt az tette lehetővé, hogy három olyan rozsdáövezetbeli állam is a republikánusokra adta voksát a demokraták helyett, amely korábban - 2008-ban és 2012-ben is - Barack Obamát támogatta. A gazdasági torzulások kulcsszerepet játszottak abban, hogy ezek az államok az intézményellenes jelöltre szavaztak. A torzulás forrása egy kettős gazdaság kialakulása volt, amelyet egyrészt stagnáló munkajövedelmek, növekvő eladósodottság, lefelé irányuló társadalmi mobilitás, csökkenő relatív jövedelmek és az ezeket kísérő kilátástalanság jellemezett, míg a jövedelem-eloszlás másik végét az erőteljes gazdasági növekedés határozta meg.

JEL: H5, H6, I00, O1, P1

Tárgyszavak: Amerikai Egyesült Államok, gazdaságtörténet, lecsorgó közgazdaságtan, társadalmi frusztráció, Donald Trump

---

1. Bevezetés

A trumpizmus diadalának számos forrása van. A republikánusok számíthatnak arra, hogy megszerzik a nyugati államok, a Nagy Síkságok és a Konföderáció – Idahotól Texason át Dél-Karolináig – támogatását. Ugyanakkor ezen államok szavazatainak megszerzése nem elegendő az elektori szavazatok [Electoral College] többségéhez. Ahhoz, hogy elérjék a 270 szavazatot, a republikánusoknak meg kell szerezniük néhány billegő állam [swing state] támogatását, avagy néhány, demokraták által dominált

---

¹ angol nyelvről magyarra fordította Szabó John, MTA KRTK VKI és CEU, valamint Zilahi Anna.

² professzor emeritus, valamint a Közgazdaságtan Története Intézet volt vezetője a müncheni Ludwig-Maximilians Egyetemen. Ludwigstr. 33, 80539 Munich, Germany. A szerző elérhetősége: john.komlos@gmx.de

államét³. Trump esetében pontosan ez történt. A szavazást három állam - Pennsylvania, Michigan és Wisconsin - Donald Trump irányában való elbillenése segítette elő. Ezek 1988 óta nem szavaztak republikánus elnökjelöltre; Barack Obamára szavaztak mind 2008-ban, mind 2012-ben. Ennek fényében fontos megértenünk, hogy ez a három állam miért mozdult el republikánus irányba. Ha mindössze 39,000 (!) szavazó Trump helyett Hillary Clintont támogatja voksával, akkor utóbbi nyerte volna meg a választásokat. Ez mindössze 0.8%-nyi változást jelentett volna Pennsylvaniában, 0.2%-t Michiganben és 0.8%-ot Wisconsinban.

1. Táblázat: Az elnyert elektorok száma a három kulcsfontosságú államban a 2016-os választások során

	Trump szavazati előnye	Elektori szavazatok
PA	44,292	20
MI	10,704	16
WI	22,748	10
Összesen	77,744	46

A rozsdaovezetben található államok pusztulásához nagyban hozzájárult a gyáripár hanyatlása és az elmúlt öt ciklusnyi adminisztráció általi mellőzöttség. Ez az esszé azon gazdasági erőket mutatja be, amelyek elősegítették, hogy a fehér férfiak – hiszen többnyire fehér férfiak voltak – elveszítsék hitüket az őket segítő intézményekben⁴. Frusztrációjuk azon forráspontra emelkedett, ahol már hajlandóvá váltak egy “nárcisztikus szexuális zaklatóra, rendszeres hazudozóra” voksolni (Brooks 2017). Rendes körülmények között legfeljebb gúnykacaj tárgya lett volna Trump, vagy egy “karneváli ugató” (Berman 2015), még akkor is, ha gyakran kérkedik azzal, hogy ő valójában “rendkívül zseniális” (CNN 2017).

---

³ Trumpot valószínű, hogy jobban támogatták azok, akik faji alapon elszigetelt közösségekben élnek, rosszabb egészségi állapotúak, alacsonyabb társadalmi mobilitással és tőkével rendelkeznek, valamint jobban függenek a társadalombiztosítástól, a tőkejövedelemtől pedig kevésbé” (Rothwell és Pablo Diego-Rosell 2016).

⁴ „Donald Trump hihetetlen győzelme egyvalamit nyilvánvalóvá tett, mégpedig azt, hogy túl sok amerikai – főleg fehér férfi amerikai – érzi úgy, hogy el lett hanyagolva” (Stiglitz 2016). A fehér férfiak 63%-a szavazott Trumpra és csak 31% Hillary Clintonra, míg a főiskolai végzettséggel nem rendelkező fehér férfiaknál ugyanez az arány 71% és 23% volt.

A forradalmak számos formát ölthetnek az 1688-as dicsőséges forradalomtól az 1989-es bársonyos forradalomig. Ugyanakkor közös bennük az, hogy egy megalapozott politikai rendet kell felfordítani. Ebben az értelemben a 2016-os választás valóságos forradalom volt (cf. Wolffe 2016). Mint minden ehhez hasonló fordulópont, úgy ez is ledöntötte a meglévő hatalmi berendezkedést és mint gyakorlatilag minden nép által kezdeményezett történelmi forradalom, ez is az inkluzív növekedési szakpolitikák sikertelenségében gyökerező társadalmi-gazdasági erőkkel való elégedetlenségből származtatható (cf. Anon. 2016). Ezt a Ronald Reagen-i gazdaságpolitikával [Reaganomics] kezdődő folyamatot a globalizáció és az információs-technológiai forradalom tovább segítette, amely később a 2008-as pénzügyi válságban kulminálódott. Ezek a sérelmek három évtizedet öleltek fel és elég dühöt és frusztrációt generáltak ahhoz, hogy az elégedetlenek a “Bastille ostroma” helyett hajlandóak legyenek inkább a “mocsarat lecsapolni” [drain the swamp], azaz elkergetni a gazdasági elitet és a lobbistákat a törvénykezés közeléből, járjon az bármilyen következményekkel⁵ is.

2. A társadalmi frusztráció bizonyítékai

A társadalmi elégedetlenségnek számos bizonyítéka van. Megjelenik mindez a rozsdáövezetben fellelhető elhagyatott gyárakban, az omladozó házakban és a lepusztult környékben. Szerepet játszik a létminimum alatt élők nyugtalanságában, akik területileg és gazdaságilag is bentragadtak és nem látnak kiutat a jelenlegi helyzetükből. Emiatt igen gyakran kétségbeesett cselekedetekre kényszerülnek. A magas gyilkossági ráta az elégtelen mentálhigiéniai állapotokat tükrözi (cf. Komlos 2015). Csak 2016-ban 384 tömeglövöldözési incidens fordult elő. Az emberekben felgyűlt feszültség jeleként értelmezhetők a rendőrgyilkosságok is, valamint a republikánus baseball-edzéseken történő lövöldözések Washington D. C. - ben.

A jövedelmi trendek jól mutatják a fenti frusztrációkat. 2016-ban Ohioiban, Wisconsinban, és Michiganban a reál háztartási középjövedelem még mindig \$5,900,

---

⁵ Lásd Friedersdorf (2017).

\$6,000, és \$9,300 dollárral volt a 20. század végi szint alatt⁶. Ezen államok közül egyedül Pennsylvaniában növekedett a középjövedelem, bár itt is csupán \$122 dollárral évente. Ez a 16 évig tartó jövedelmi csökkenés példátlan. Nem csoda, hogy az ópium járvány erőteljesen sújtotta a rozsdaövezetet. Ezekben az államokban magasabb a túladagolás miatti halálozások száma a nemzeti átlagnál (Hedegaard, Warner és Minino 2017). Pennsylvaniában 3500 túladagolós halál fordult elő 2015-ben, ezzel 26-ra növelve a 100.000 lakosra vetített rátát (Sapatkin 2016). Wisconsinban 1031-en haltak meg drogtúladagolásban 2016-ban, ami a 2000-es szám négyszerese volt (Wisconsin Department of Health Services 2018). Michigan államban a százezer főre jutó halálozások száma 20. Ezek voltak az országban a legmagasabb értékek, a szomszédos Nyugat-Virginia, Ohio és Kentucky államokéival együtt⁷. Az egy főre eső drogfogyasztás az USA-ban háromszor olyan magas, mint Nyugat-Európában és a drogokhoz köthető halálesetek száma nyolcszor olyan magas.

A „kétségbeesésből fakadó halálozások” száma jelentősen megnövekedett az USA-ban. A túladagoláshoz köthető halálozások száma 1980-ban 6000, míg ez 2017-ben már 70.000 volt, azaz több, mint nyolcszorosára nőtt ezen esetek száma (Katz 2017; National Center for Health Statistics 2018). A kilátástalansághoz kötődő halálesetek magukba foglalják az öngyilkosságot és a túlzott alkoholfogyasztásból fakadó máj-klorózist is. A végeredmény a fehér amerikaiak körében „megdöbbentő mértékben emelkedő középkorú halandóság”. Az USA az egyetlen olyan gazdag ország, ahol a halandóság ilyen mértékben nőtt az elmúlt évtizedekben. A középiskolai, vagy annál alacsonyabb végzettséggel rendelkező fehér férfiak a leginkább sújtottak. Az ő halálozási arányuk a 20.-21. század fordulója óta emelkedik, míg a főiskolai végzettséggel rendelkezőkre nincs kihatással ez a trend (cf. Case és Deaton 2017). A feketéket és a spanyolajkúakat sem érintették különösebben ezek a kétségbeesésből fakadó halálozások: ők - fehér társaikkal ellentétben - nem tapasztalták meg a társadalmi ranglétrán való visszacsúszást.

---

⁶ Indiana, Kentucky, Nyugat-Virginia és Virginia további olyan szomszédos államok, ahol a reál medián jövedelem háztartásonként továbbra is a késő 20. századi szint alatt található.

⁷ Az Ohióban előforduló túladagoláshoz köthető elhalálozás száma 1,000-ról 4,000-re növekedett 2004 és 2016 között, ezzel elérve 30 halálesetet 100,000 lakosra vetítve (cf. Lurie 2017).

A bebörtönzési ráta is mutatója annak, hogy az emberek nem találják a helyüket a társadalomban. Nem kevesebb, mint 6.7 millió ember (a felnőtt lakosság 2.7%-a) volt „felügyelet” alatt az USA-ban 2015-ben. Ebbe beletartoznak azok, akik feltételesen vannak szabadlábon, akik felfüggesztett börtönbüntetést kaptak, valamint a 2.2 millió börtönbe zárt személy is (Bureau of Justice Statistics 2017). Ez a legmagasabb bebörtönzési ráta a világon: míg az USA a világ teljes lakosságának 5%-át teszi ki, a bebörtönzöttek 23%-a itt található (Hartney 2017)⁸.

A csődeljárások száma rávilágít arra, hogy mennyien fizetésektelenek (Schor 1999). 2014-ben 0.9 millió csődeljárás volt az 1980-as 0.3 millióhoz képest, ami egy főre vetítve megkétszereződést jelent (Bankruptcy Action 2017; Krulick 2017). A 2006 és 2014 között otthonukat elvesztő 9.3 millió ingatlan tulajdonos keserűségét is figyelembe vehetjük, akiknek szintén volt okuk revansot venni az őket cserbenhagyó rendszeren⁹.

A tartós és járványszerű szegénység jelzi, hogy a piacgazdaság milliókat hagy napi szintű létbizonytalanságban. 2017-ben egy kétszemélyes háztartás akkor minősült szegénynek, ha a jövedelme évi \$17,000 alá csökkent (US Census Bureau 2017a). Ez azt jelentette, hogy 45 millióan éltek szegénységben, azaz a teljes lakosság 15%-a, amely olyan magas volt mint az 1966-os ráta, amikor is a Johnson-adminisztráció elindította a Medicare-programot (US Census Bureau 2017b). További 15 millió ember épp, hogy nem él szegénységben, az ő jövedelmük a szegénységi küszöb 100-125%-a közé esik (Hokayem és Heggeness 2014).

Vegyük továbbá figyelembe, hogy 2017 júliusában a lakosság 40%-a vélte úgy, hogy anyagi nehézségekkel küzd, míg további 3% ítélte úgy, hogy szenved (Gallup 2017). Ez összesen 140 millió fő. A megfizethető egészségügyi ellátási törvény [Affordable Care Act] lecsökkentette az egészségbiztosítás nélküliek számát a lakosság 16%-áról 8.6%-ra, de így is 28 millió embert maradt biztosítás nélkül, míg ennek a törvénynek a leépítése a republikánus párt napirendjén van (Avery, Finegold és Whitman 2016). A 65 év alattiak között a biztosítás nélküliek száma 13%-on állt 2016-

---

⁸ Azt is vegyük figyelembe, hogy számos államban a szabadult bűnözők nem szavazhatnak.

⁹ A Nemzeti Ingatlanközvetítők Szervezete [National Association of Realtors] szerint ez a szám magába foglalja azokat, akiknek elárverezték az ingatlanját, átruházták az ingatlanját a kölcsönt adónak, vagy nyilvános árverésen váltak meg otthonuktól (cf. Kusito 2015).

ban, amely bizonyos csoportok körében sokkal magasabb: például a szegények között 26% és a spanyol ajkúak között 28% (ibid.).

Magától értetődő, hogy a fent említett társadalmi változások befolyásolják a lakosság mentális egészségét és aggodalmát. A depresszióval kezelték száma az USA-ban a lakosság 0.7%-ról 2.3%-ra növekedett 1987-1997 között, amely szám tovább nőtt 2.9%-ra 2007-ben (Olfson et al.2002; Marcus és Olfson 2010). A gyógyszerek használata e betegek körében 37%-ról 75%-ra ugrott ugyanezen időszak alatt. 16 millió felnőtt (6.7%) tapasztalt meg legalább egyszer súlyos depressziót 2014-ben (Anxiety and Depression Association of America 2017).

Röviden összefoglalva a fentieket: számos tünete van az amerikai létminimum alatt élők szenvedéseinek – azoknak, akiket Hillary Clinton szűkkeblűen egy „kosárnyi nyomorúságos alak”-nak nevezett el. Ezen kiszolgáltatott körök fogékonyak voltak Trump üzeneteire arról, hogy tegyük Amerikát ismét nagygyá, hozzuk vissza a munkahelyeket és hibáztassuk a bevándorlókat és a muszlimokat a meglévő problémákért. Az erős férfi vezetők körében gyakori a bűnbakok beazonosítása. Így Trump telibe talált a „imádom az alacsonyán iskolázottakat” szlogenjével (Hafner 2016). Kiderült, hogy a reménytelenség, a frusztráció és az egyenlőtlenségek hatalmas politikai erőt jelentenek. Az amerikai álom után vágyó, de csak rémálmokra lelő szegények dühéből származó előnyöket pedig Trump sikeresen le tudta aratni.

3. A Reagan-i közgazdaságtan [Reaganomics] elvei

A gazdasági adatok arra utalnak, hogy Ronald Reagan elnöksége valódi vízváltó volt. Az ő elnökségének ideje alatt kezdődtek azok a társadalmi-gazdasági problémák, amelyek végül Trump megválasztásához vezettek. Ez nem azt jelenti, hogy elkerülhetetlenné vált ez a forgatókönyv, de az idő múlásával felerősödött az erre mutató tendencia. Reagan felkarolta az ún. „lecsorgó közgazdaságtant” [trickle-down economics]. Alapállítása szerint a szupergazdagok adóterheinek csökkentése ösztönözi fogja a munkahelyteremtést a megnövekedett befektetések révén. Így az adócsökkentés pozitív hatása előbb-utóbb leszivárog majd az alacsonyabb jövedelmű néprétegekhez. Az alacsonyabb adók továbbá növelik az elkölthető jövedelmet, ami arra fogja ösztönözi az

embereket, hogy keményebben dolgozzanak, hogy a vállalkozók több kockázatot vállaljanak, többet fektessenek be, ezáltal pedig konjunktúrát teremtsenek, ami végső soron növeli a jövedelmeket. De mindez csupán elmélet volt, amely túl sok megalapozatlan feltételezésen alapult.

A fenti elmélettel kapcsolatban számos ellenvélemény is akad. Nem volt valószínűsíthető például, hogy a teljes állású alkalmazottak növelnék a munkaóráiknak a számát. És új befektetéseket sem valószínű, hogy eszközöltek volna, hacsak nem nyíltak volna új lehetőségek - amelyeket viszont az innováció korlátozott, legalábbis belföldön. És mi történik, ha a gazdagok a többletjövedelmüket hivalkodó fogyasztásra költik: például külföldi luxuskellékekre vagy külföldi utakra? Akkor a lecsorgás máshol történne meg... Állami kötvényeket is vásárolhatnának, akár külföldieket, akár hazaiakat, ahelyett, hogy új vállalkozásba fektetnének. Tehát számos nyitott kérdés akadt. A lényeg, hogy az adócsökkentés, a befektetések és a gazdasági növekedés közötti összefüggés nem szükségszerű.

Úgy is lehetett volna érvelni, hogy az alacsonyabb társadalmi rétegek vásárló erejének megnövelésével növelhető az aggregált kereslet, ezzel a felcsorgással növekedhet a vállalatok nyeresége, ami befektetésre ösztönzi őket. A szegények és az alsó középosztálybeliek több elfojtott kereslettel rendelkeztek, mint a fogyasztás terén kielégített gazdagok. Felmerül a kérdés, hogy ha az adminisztráció komolyan gondolta a gazdaság fellendítését, miért nem bizonyosodott meg arról, hogy a befektetések tényleg megtörténnek, és ténylegesen teremődnek-e munkahelyek úgy, hogy feltételekhez kötik az adókulcsokat? Vagy esetleg az iskolai rendszer erősítésével hozzájárulhattak volna a humántőke fejlődéséhez? Más szóval: számtalan módja lett volna a gazdasági növekedés elősegítésének oly módon, hogy mindenki jóléte együttesen növekedjen. Ha az elitek ezt komolyan gondolták volna.

4. A Reaganomics kudarca az inkluzív növekedés megalapozásában

Az adócsökkentések lecsorgása a sűrű melaszhoz volt hasonlatos, így hatását alig érezhették az alsóbb, illetve középosztálybeliek (Komlos 2018). Joseph Stiglitz, a Nobel-

díjas közgazdász szerint „Ronald Reagan elnök kezdte el kismizmizni a középosztályt, és a növekedés előnyeit a felsőosztályhoz téríteni...” (2016). Reagan a gazdagok adókulcsát a felére csökkentette. A szegények és az alsó középosztálybeliek csupán morzsákhoz jutottak, míg a gazdagok szupergazdagokká váltak.

Biztos, hogy az átlag állampolgárokat könnyű manipulálni azzal, hogy a rendelkezésükre álló jövedelmük növekedni fog - függetlenül annak a mértékétől (Frank 2004; Stanley 2015; Cochrane 2017). Az adókulcsok mérséklése mindenki számára előnyös. Ugyanakkor, az adócsökkentés az átlagember hosszú távú kilátásait nem javítja. Sőt, hatása éppen az ellenkező, hisz mindez azt jelentette, hogy csökkentek a szociális intézmények nyújtotta szolgáltatások, az oktatáshoz való hozzáférés, ami azt is jelenti, hogy az életszínvonal is csökken. Továbbá, azt is figyelembe kell venni, hogy a relatív jövedelmük is csökkenni fog és ezzel együtt a politikai hatalmuk is apad. Ezzel ellentétben Reagan adócsökkentései a milliomosok számára hatalmas változásokat hoztak (Galbraith 2008). Több százezer dolláros váratlan jövedelemre tettek szert, amelyet ki is használtak, hogy növeljék a gazdasági és politikai hatalmukat (Bartels 2016). Persze, lehet, hogy többet költöttek hivalkodó fogyasztásra, de az igazán okos befektetéseiket a deregulációt támogató lobbizás és az ideológiájukat támogató közgazdászokat alkalmazó kutatóközpontok támogatása jelentette, amellyel végső soron politikai hatalmukat növelték¹⁰. Ez kulcsfontosságú volt a szabadpiacot támogató ethoszuk terjesztésében, amely a csekély állami szerepvállalást, a szabadkereskedelmet és a deregulációt támogatta, amíg az domináns ideológiává nem vált¹¹. Ezáltal a hétköznapi ember már nem volt képes szétválasztani a saját érdekeit, és tevékenységeivel a szupergazdagokat támogatta. Az 1990-es évekre a szabadpiaci ideológia olyan mélyen beágyazódott a társadalomba, hogy Bill Clinton gazdaságpolitikája a republikánus párt bal mérsékelt szárnyára kezdett hasonlítani.

A reagani juttatások megnövelték az elkölthető jövedelmeket, amelyet a gazdag társadalmi rétegek a politikai hatalmuk növelésébe és a közvélemény alakításába fektettek. Így jött létre egy ösztönző struktúra, amely olyan további jogszabályokat vezetett be, amelyek a szupergazdagok hatalmát még tovább növelték. Ez a vagyon- és

---

¹⁰ Az egyetemi kutatásba és oktatásba is nagymértékben fektettek be. Lásd Ravitch (2017).

¹¹ A kormányzatban tett károkat leírja például Faux (2012) valamint Hacker és Pierson (2016).

hatalomgyarapítást elősegítő ádáz kör volt a Reaganomics legártalmasabb velejárója. Nem csupán igazságtalan és megtévesztő volt, nemcsak a lecsorgó közgazdaságtan mondott csődöt, nemcsak, hogy nem tudták a gazdasági növekedést felgyorsítani, hanem Reagan végleges módon elbillentette a hatalmi mérleget a szupergazdagok irányába, ezzel aláaknázva a demokratikus politikai rendszer előfeltételét: a hatalom szétszóródását. Lassan és fokozatosan plutokrácia alakult ki (cf. Levitsky and Ziblatt 2018; Johnston 2018).

Egy másik Nobel-díjas közgazdász, Paul Krugman, továbbra is fekete mágiaként hivatkozik Reagan gazdaságpolitikájára. A feltételezett ösztönzők nem váltak valóssá. A GDP nem növekedett kiemelkedő módon, az 1970-es évekhez hasonlóan fejenként évi 2.2%-kal emelkedett az 1980-as években is. Ugyan a gazdaság kilábalt az 1982-es recesszióból, ezen kívül semmi más pozitív változás sem következett be. Ezzel szemben viszont számos negatív fejlemény bontakozott ki: Reagan elnöksége alatt csökkent az iparban foglalkoztatottak száma, megindult a pénzügyi szektor deregulációja, megindult az alacsonyabb iskolázottsággal rendelkezők jövedelmének a csökkenése, a munkajövedelem GDP-arányos része is csökkenni kezdett, a negatív fizetési mérleg rendszeressé vált, a Gini-koefficiens értéke emelkedett, a társadalom legmagasabb jövedelemmel rendelkező felső tizede a teljes jövedelem egyre magasabb százalékát tette ki, a középosztály részesedése az ország jövedelméből is csökkent (ez magában foglalta a felső-középosztályt is), és elnöksége végén a munkanélküliség továbbra is 9.3%-on állt. A problémák e hosszú sora előrevetítette az elkövetkező évtizedek problémáit. A Reagan-, valamint az idősebb Bush nevével fémjelzett elnökségeknek egy másik kulcsfontosságú hagyatéka az, hogy a nemzeti adósság GDP arányosan megduplázódott, 30%-ról 60%-ra nőtt. Ezzel elindult Amerika beláthatatlan függősége a negatív fizetési mérlegétől.

Reagan középosztályt célzó káros cselekedeteinek egy másik kulcseseménye az volt, hogy elnyomta a Légiforgalom-irányítók Szervezetének sztrájkját. A szakszervezet ezáltal megszűnt és 11,000 alkalmazottat elbocsájtottak, ezzel jelezve, hogy a

munkásszervezetek befolyása véget ért¹². A megfélemlítések eredményeképpen a legalább 1000 főt megmozgató sztrájkok száma lecsökkent 235-ről 1979-ben 17-re 1999-ben. Míg 1973 és 1980 között a munkaerő 26%-a szakszervezeti tag volt átlagosan, addig ez a Reagan-adminisztráció alatt egyharmadával csökkent: 17%-ra zsugorodott második elnökségi ciklusának végére (Bureau of Labor Statistics 2017). Ily módon a szakszervezetek befolyása a múlt relikviájává vált (Mishel 2012).

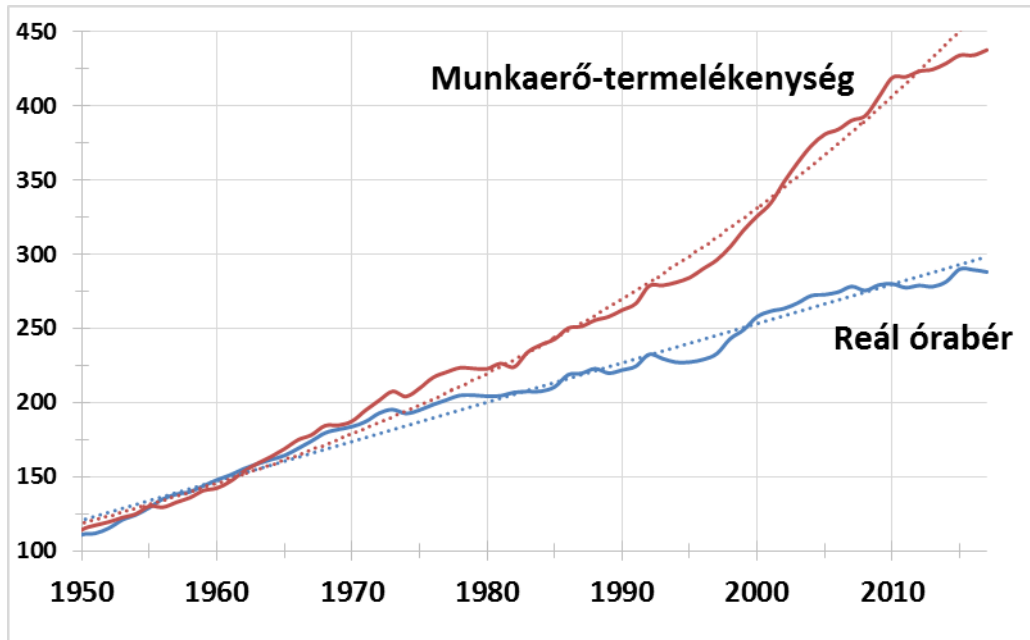
A nagy munkásszakszervezetek a középosztály építőelemét jelentették. Biztosították, hogy a nyereség egy része az alkalmazottakhoz kerüljön, nem csupán a felsővezetéshez és a részvényesekhez. Egyesülve, a munkavállalók rendelkeztek tárgyalóerővel, de megosztottan ez már nem állt rendelkezésükre. Ellenerők nélkül, azok a munkások, akik nem rendelkeztek különleges képességekkel, egyedül kellett, hogy megbirkózzanak a nehézségekkel. Ennek a kimenetelét jól mutatja a középiskolai végzettséggel nem rendelkezők csökkenő jövedelme. Mindezek pusztító hatással voltak a középosztályra.

Az 1980-as évek eleje hozta az igazi fordulópontot. Reagan elnökségéig elhanyagolható volt a munkaerő-termelékenység növekedésének és a reál órabér növekedésének különbsége; Jimmy Carter elnöksége alatt ez változatlanul 18 százalékpont volt (1. ábra). Azonban Reagan alatt ez a különbség elkezdett növekedni. A munkások hátrányos helyzetbe kerültek, mivel a produktivitás 2.3-szor olyan gyorsan emelkedett, mint a munkajövedelmek. A különbség hozzáadódott a nyereséghez, amely hatalmas mértékben emelkedett. Ezután a különbség folyamatosan növekedett, még ha a demokraták meg is kísérelték csökkenteni a növekedés ütemét (2. ábra). Az ifjabb Bush elnökségére a különbség évente 6 százalékponttal növekedett, és 2017-re elérte a 150 százalékpontot. Ez azt jelenti, hogy 1982 óta 39%-kal növekedtek a fizetések, míg a produktivitás 95%-al emelkedett, azaz 2.3-szer annyival. Mindezt úgy, hogy a fizetések magukban foglalják a vezérigazgatók több millió dolláros fizetéseit is. A szakszervezetek nélkül a munkások kifejezetten hátrányba kerültek.

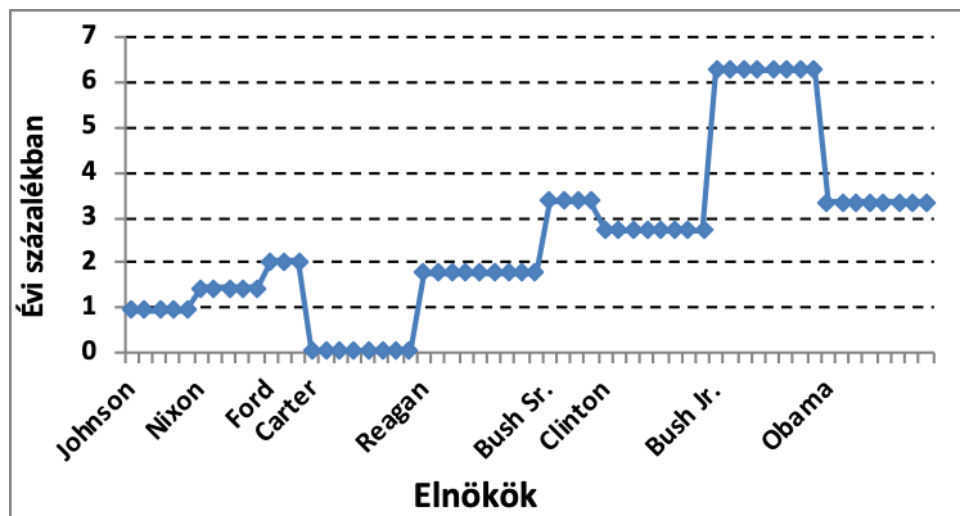
¹² „A PATCO sztrájkja a 20. század végén a munkásmozgalmak hatalmának csökkenését vetítette előre az USA-ban” (McCartin 2007, 1126).

1. ábra: A produktivitás-jövedelemi különbség

Forrás: Susan Fleck, John Glaser, and Shawn Sprague, "The compensation-productivity gap: a visual essay," *Monthly Labor Review*, January 2011: 57-69. A 2012-2016. évekre vonatkozó adatokat Shawn Sprague-nak, a Bureau of Labor Statistics munkatársának köszönhetem.

2. ábra: A termelékenység - munkajövedelem különbségének növekedése

Forrás: lásd az 1. ábrát

5. A következő állomás az úton: Bill Clinton és a hiperglobalizáció cunami

Bill Clinton írta alá azt az Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezményt [NAFTA], amit az idősebb George Bush kezdeményezett. Célkitűzése szerint az egyezmény „elősegíti a nagyobb növekedést, nagyobb egyenlőséget, és 200.000 állást fog teremteni az országban még 1995-ben” (Clinton 1993). Arról viszont nem számolt be, hogy hány munkahelyet fognak megszüntetni az import miatt - egy becslés szerint ez a szám 2002-ig elérhette a 880.000-et. Clinton közgazdasági csapatát Bob Rubin vezette, aki a befektetési gigabank, a Goldman Sachs egyik vezérigazgatója volt. Azt ugyan kijelentették, hogy a globalizáció előnyös lesz Amerika számára, azt azonban soha senki sem mondta, hogy mindenki számára előnyös lesz.

Később, 2000-ben Kína belépett a Kereskedelmi Világszervezetbe [WTO], amivel könnyen hozzáférhetett az USA piacához. A hiperglobalizáció teljes gőzzel tört előre (cf. Acemoglu et al. 2016; Pierce and Schott 2016a). A gyáripárt és a középosztályt letarolták a külföldre telepített állások. Reagan előtt az Egyesült Államok körülbelül ugyanannyit importált, mint amennyit exportált. Azonban ezután az ország deficitje 15 milliárd dollárra duzzadt és évente fél milliárddal növekszik. A behozatal beáramlása miatt munkások milliói lettek munkanélküliek, ami elkerülte a politikusok figyelmét. 2017-ben a munkaerő csupán 8.5%-a dolgozott a gyáripárban. A Hillary Clinton által „nyomorultak”-ként definiált csoport száma egyre duzzadt - a Demokrata Párt hátat fordított nekik, amikor Bill Clinton a republikánus szabadkereskedelmi ideológiát követte anélkül, hogy segített volna politikájának veszteseinek (cf. Frank 2016).

Az elszenvedők nem tudtak hova fordulni. Több millióan kiváltak a munkaállományból és rokkantségéért folyamodtak. „A nem alkalmazottak számának növekedése körülbelül 40%-ban köthető a gyáripár hanyatlásához 2000 és 2011 között” (Charles, Hurst, and Notowidigdo 2018). A közgazdászok tisztában vannak azzal, hogy a szabadkereskedelemnek egyaránt vannak nyertesei és veszteseinek. Míg az egekbe magasztalták a szabadkereskedelmet, a veszteségek sorsára nem fektettek kellő hangsúlyt.

Joseph Stiglitz és Dani Rodrik két hangsúlyos kivétel¹³. Rodrik figyelmeztetett, hogy „szervezett kormányzati válasz nélkül a túl sok globalizáció elmélyíti a társadalmi hézagokat, felerősíti az elosztási problémákat és aláaknázza a nemzeti társadalmi szerződéseket” (1997). De figyelmeztetései fölött elsiklottak.

Visszatekintve, Rodrik közgazdász kollégáit hibáztatja, mert:

Régóta érvényes, kimondatlan szabály a közgazdászok körében, hogy a szabadkereskedelmet kell támogatniuk és nem kell foglalkozniuk rész kérdésekkel... A kereskedelem standard modelljei jellemzően erős disztribúciós hatásokkal rendelkeznek: a kereskedelmi nyereségek, másik oldala, hogy bizonyos csoportok elesnek jövedelmüktől. A közgazdászok régóta tudják, hogy rosszul működő munkaerőpiacok, hitelpiaci tökéletlenségek gátolják azt, hogy learassák ezeket a nyereségeket. Ettől függetlenül továbbra is arra lehet számítani, hogy a közgazdászok a komparatív előnyök és a szabadkereskedelem csodáit ismételtetik, amikor kereskedelmi megállapodások kerülnek szóba. Folyamatosan lekicsinylik az újraelosztással összefüggő fenntartásokat, még akkor is, ha mára már nyilvánvaló, hogy a NAFTA létrehozása és Kína belépése a WTO-ba jelentős szerepet játszottak a legerőteljesebben érintett amerikai közösségek esetében. Túlértékelték a kereskedelmi megállapodásokból származó hasznot, noha ezek viszonylag alacsonyok az 1990-es évek óta (2016).

A kínai termékek elterjedése az USA piacain súlyos politikai következményeket vont maga után. Egy nemrégiben készült elemzés szerint „Michigan, Wisconsin, Pennsylvania és Észak-Karolina demokrata jelöltre szavazott volna republikánus helyett, ha *ceteris paribus* a kínai importjavak elterjedése 50%-kal alacsonyabb lett volna a vizsgált időszakban. A demokrata jelölt megszerezte volna az elektori kollégiumban a többséget ennek a másfajta forgatókönyvnek a teljesülése esetén (Autor et al. 2017b)¹⁴.

Reagan és Bush deregulációs programját Bill Clinton is folytatta. Képtelen volt az Amerikai Határidős Árutőzsde Felügyelete [Commodity Futures Trading Commission] saját maga által kijelölt vezetőjének, Brooksley Bornnak segítséget nyújtani, amikor Born megkísérelte volna a derivatívák szabályozását előremozdítani. Ehelyett Clinton aláírt egy olyan törvényt, mely megtiltotta a Bizottság derivatíva-szabályozási tevékenységeit. Mára tudjuk, hogy mindez hova vezetett.

---

¹³ Lásd például Rodrik (2017). Autor et al. Megjegyzi, hogy „a kedvezőtlen gazdasági körülmények nacionalista vagy szélsőséges politikai felemelkedéséhez vezethet.”

¹⁴ Továbbá, lásd Autor, Dorn és Hanson (2016) valamint Pierce és Schott (2016b).

6. Úton Trumphoz az ifjabb Bush-sal

Az ifjabb Bush folytatta Reagan gazdaságpolitikáját, amikor tovább csökkentette a felső 1% adóterheit. A 2003-as adócsökkentés nagyon regresszív volt, s a milliomosok váltak annak nyerteseivé. Amikor beütött a válság 2008-ban, Bush adminisztrációja kötelezettségektől mentes szívességekkel és milliárdokkal támogatta a nagy bankokat, azok vezérigazgatóit és a részvényeseket. Semmi nem maradt az átlagember számára, aki ismét saját magáért kellett, hogy küzdjön. Stiglitz (2009) ezt a folyamatot a gazdagok szocializmusának és a szegények kapitalizmusának nevezte el.

Magától értetődően a technológiai változások továbbra is szerepet játszottak a háttérben a jelen esszé által vizsgált három évtized alatt. Tovább növelte az alacsonyabb végzettséggel rendelkezők frusztrációját. Emelte a szakképzett munkaerő iránti keresletet, így azok a gyáripari fizikai munkások, akiket menesztettek, képtelenek voltak helyet találni maguknak a növekvő információ-technológiai szektorban. A számítógépes állások száma például 450 ezerről 4.6 millióra nőtt 1970 és 2014 között, de ezen alkalmazottak 22%-a legalább mesterdiplomával rendelkezett (Beckhusen 2016). A textiliparból elbocsátott főiskolai végzettség nélkülieknek nem volt esélyük, hogy munkát találjanak a duzzadó IT-szektorban. Emiatt külföldi munkásokkal töltötték be a növekvő keresletet: az IT-szektorban alkalmazott 4.6 millió ember negyede az USA-n kívül született. Így kétségtelen, hogy a technológiához köthető munkanélküliség hozzájárult az alacsonyan iskolázottak szorongásához, holott őket már egyébként is sújtotta a reagani gazdaságpolitika és a hiperglobalizáció. Ugyanakkor, a technológiához köthető munkanélküliség alakulása fokozatos volt és lopakodva hatott a munkaerőre: megfoghatatlan jelenségként nem lehetett azonosítani egyetlen politikus vagy politikai párt gazdaságpolitikájával, mint ahogy a NAFTA-t 1994-ben vagy Kína csatlakozását a WTO-hoz az ezredfordulón. Ezek konkrét időpontban történő, politikusokhoz köthető események voltak. Emiatt Trump nem támadta közvetlenül a technológiai változást oly módon, ahogy a NAFTA-t vagy Kínát.

7. Obama megadja a végső dőfést

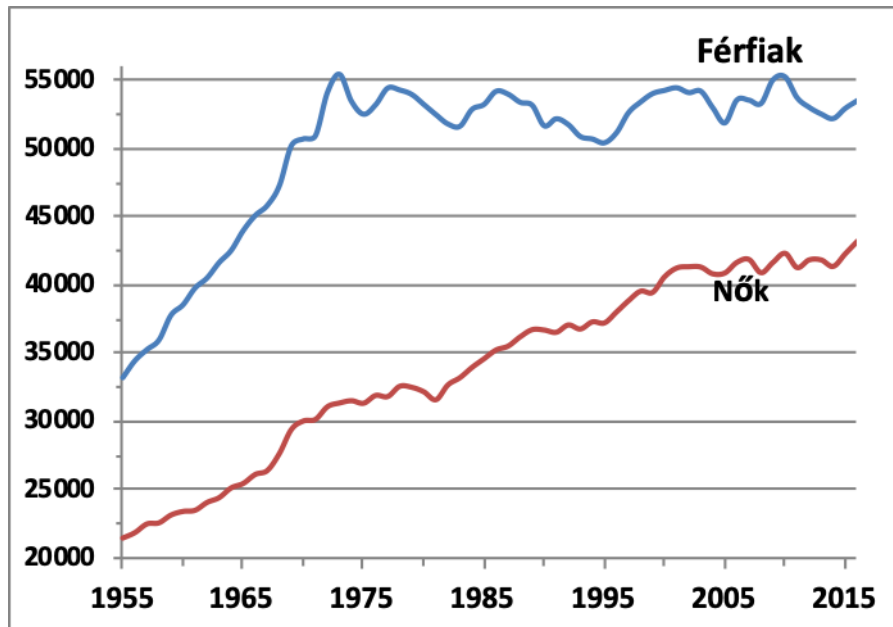
Obama a globális összeomlás közben került hatalomra. A választási kampány során kecsegtető változásokat ígért, amelyek vonzóknak tűntek az elégedetlenek növekvő rétegei számára. Azonban, miután megválasztották, a már meglévő intézményekkel szövetkezett, tulajdonképpen folytatva elődeinek a gazdaságpolitikáját. Akár az ifjabb Bush, ő is életben tartotta a „túl nagy ahhoz, hogy bebukjon” bankokat, megmentve őket a fizetéképtelenségtől (cf. Scheiber 2011). Továbbá, új személy sem került a közgazdasági tanácsadói közé. Timothy Geithner – akit az ifjabb Bush jelölt a Federal Reserve Bank of New York elnökévé és aki a hajdani Goldman Sachs vezérigazgató, továbbá Bill Clinton-kabinettag, Robert Rubin barátja volt – bizonyult a legnagyobb, és végső soron végzetes hibának. Felfoghatatlan volt a kinevezése, hiszen Geithner abszolút semmit nem tett, hogy megelőzze a közeledő pénzügyi válságot - emiatt felelős annak kialakulásáért is. Ezt követően az Obama-adminisztráció állandósította a Bush-féle adócsökkentéseket 2010-ben és 2013-ban, az alsó és a középosztály jövőjével mit sem törődve. De biztos, ami biztos alapon, Jamie Dimon, a JP Morgan Chase vezérigazgatója továbbra is felvette a 17 millió dolláros fizetését az adófizetők nagylelkűségének köszönhetően (Ellise 2010). Azzal, hogy kimentette a Wall Street intézményeit, míg a hétköznapi embereket figyelmen kívül hagyta, megerősítette a pénzügyi szektor hatalmát és hatalmas tömegeket idegenített el, ideértve azokat a milliókat is, akiket kilakoltatták otthonaikból. Schumpeter kreatív rombolásának nem így kellett volna működnie. Stiglitz (2009) szerint a gazdaság „*ersatz* kapitalizmussá” alakult. Sheila Bair, a Föderális Betéti Biztosító Vállalat [Federal Deposit Insurance Corporation] akkori elnöke úgy fogalmazott a válság alatt, hogy „nem kell megvédeni azoknak az AIG-s és Citi-s tőkfejeknek az állásait és bónuszait, akik bajba keverték az intézményeiket” (2014). De ennek dacára Obama megvédte őket, és ezzel elárulta mandátumát, elidegenítve támogatóit. Trump lett a hagyatéka.

8. Trump megválasztása a 36 éven át tartó kétségbeesés-felhalmozás eredménye

A modern proletárok, a nincstelenek, akiket Hillary Clinton „nyomorultaknak” nevezett - azok az alacsony végzettségűek; azok, akik átélték az elidegenedést, miközben lefele csúsztak a társadalmi és gazdasági ranglétrán vagy évtizedekig stagnáló jövedelemmel szembesültek, míg mások a gazdagok és híresek életstílusát élték; azok, akikre megsemmisítő csapást mért a hiperglobalizáció, vagy a középosztály kisémmizése; és azok, akiket kilakoltattak otthonaikból, miközben a pénzügyi urakat kényeztette a kormányzat - végül is fellázadtak és felforgatták az intézményi berendezkedést, amelynek nemtörődömségét már nem tudták tovább elviselni. Túl sok változtatásra tett ígéretet szegtek meg, ami miatt a károsultak már csak abban tudtak hinni, hogy egy erős vezér változtatni tud az állam helyzetén. Hillary Clinton az intézményi berendezkedést testesítette meg és ugyanazt a nem különösebben vonzó status quo-t örököltette volna tovább, mint az őt megelőző öt elnök.

A grafikonok jól szemléltetik a fent említett politikák eredményeit: a férfiak több mint egy generáció óta stagnáló jövedelmét, és a nőkéét, amely 2000 óta úgyszintén nem emelkedett (3. ábra). Főleg az alacsony iskolai végzettséggel rendelkező férfiaknak ártottak ezek a politikák, akik hajlamosak voltak drogfüggővé válni, melyből kifolyólag gyakran haltak meg túladagolás vagy öngyilkosság következtében; ugyanakkor azok, akik életben maradtak, Donald Trump lelkes támogatóivá váltak.

3. ábra: A Medián jövedelem alakulása 2016-os dollárban számolva

Forrás: U.S. Census Bureau (2018).

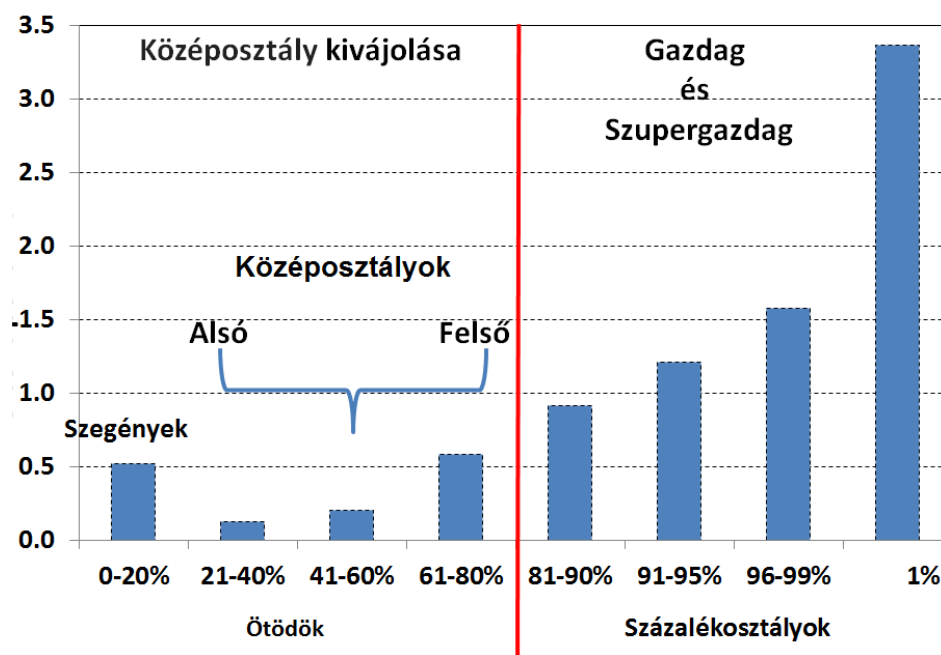
Megjegyzés: Azon munkavállalók jövedelmét mutatja, akik egész évben teljes munkaidőben dolgoztak.

Míg a főáramot képviselő közgazdászok kijelentették, hogy a gazdaság nagyszerűen teljesít és elértük a teljes foglalkoztatottságot, a tipikus munkás a munkajövedelmének a stagnálását élte át, mely kiemelten fájdalmas volt, hiszen a gazdagok jövedelme óriási mértékben növekedett (Komlos 2019)¹⁵. Ez a jövedelmi egyenlőtlenségek növekedéséhez s a „középosztály kisemmizéséhez” vezetett (4. ábra). A munkavállalók háromötödének, amely a középosztályt alkotta, a jövedelme messze lemaradt a szupergazdagok mögött. A grafikon bal oldalán minden oszlop az adó utáni (inflációval kiigazított) jövedelmet jelöli a 124 millió amerikai háztartás egyes kvintiliseiben. A jövedelemhez hozzátartoznak olyan transzferek is, mint az élelmiszerutalványok és a munkanélküliségi támogatások. Így minden oszlop 24 millió háztartásnak feleltethető meg (körülbelül 64 millió ember). Azonban a legfelső ötöd nem látszik a 4. ábra bal oldalán. Ehelyett további négy csoportra van bontva, ezzel

¹⁵ A pozitív jövőképet bemutatja például Feldstein (2016).

demonstrálva, hogy a felső 1% volt a gazdasági növekedés nyertese. Az ő jövedelmük 600,000 amerikai dollárral (!) növekedett az elmúlt 32 év alatt, míg az alsó középosztályé csupán 1,200-zal, ezzel elérve 31,000 dollárt. Ez mindent elmond.

4. ábra: A háztartások rendelkezésre álló jövedelmének növekedése, állami támogatással együtt (%) (1979-2011)

Forrás: Komlos (2016)

A háztartások legszegényebb 20%-a (az első oszlop) továbbra is kapott élelmiszerutalványokat és más juttatásokat is, hogy ne haljanak éhen, mert ez veszélyes társadalmi instabilitáshoz vezethetett volna. Ugyanakkor, a 18,000 dolláros átlagos éves jövedelmük épphogy csak elegendő volt a létfenntartáshoz. Nem csoda, hogy elégedetlenek voltak. Nyilvánvaló, hogy az alsó-középosztály és a középosztály – a társadalom 2-0. és 60. percentilise közé esők – járt a legrosszabbul: alig válik el a nullától a jövedelmük növekedése. Sőt, a középosztály (40-60%, azaz a harmadik oszlop) jövedelme évi 32 dollárral növekedett a vizsgált 32 év alatt.

Az adóbevallásokon alapuló jövedelemeloszlások is megmutatják, hogy az USA-ban mennyire egyenlőtlenül oszlanak meg a jövedelmek. Az adózás utáni összjövedelem

pusztán 20%-a kerül a társadalom alsó 60%-ához, ami ugyanakkora jövedelemarány, mint ami a felső 1%-hoz kerül. Utóbbi csoporthoz a teljes jövedelem körülbelül 20%-a kerül. Más szóval, 1.2 millió adófizető ugyanannyit keres, mint az alsó 60 millió adófizető. A fejlett világban az USA-ban a legnagyobbak a jövedelmi egyenlőtlenségek. Nem meglepő, hogy ilyen mértékben vált plutokratikussá.

A Trump szavazótáborát életben tartó szorongás azonban sokkal mélyebben gyökeredzik, mint amit az ábra jelöl. Ennek az az oka, hogy a 4. ábra a reál elkölthető jövedelemmel számol, de az abszolút jövedelem nem egyenlő a jóléttel. Az egyén szubjektív jólétének mérésében a relatív jövedelem az igazán számottevő. Teljesen mást jelent, hogy nem engedhetünk meg magunknak egy iPhone-t, ha senkinek nincsen, mintha a gazdagok folyamatosan kérkednek a legújabb modellel.

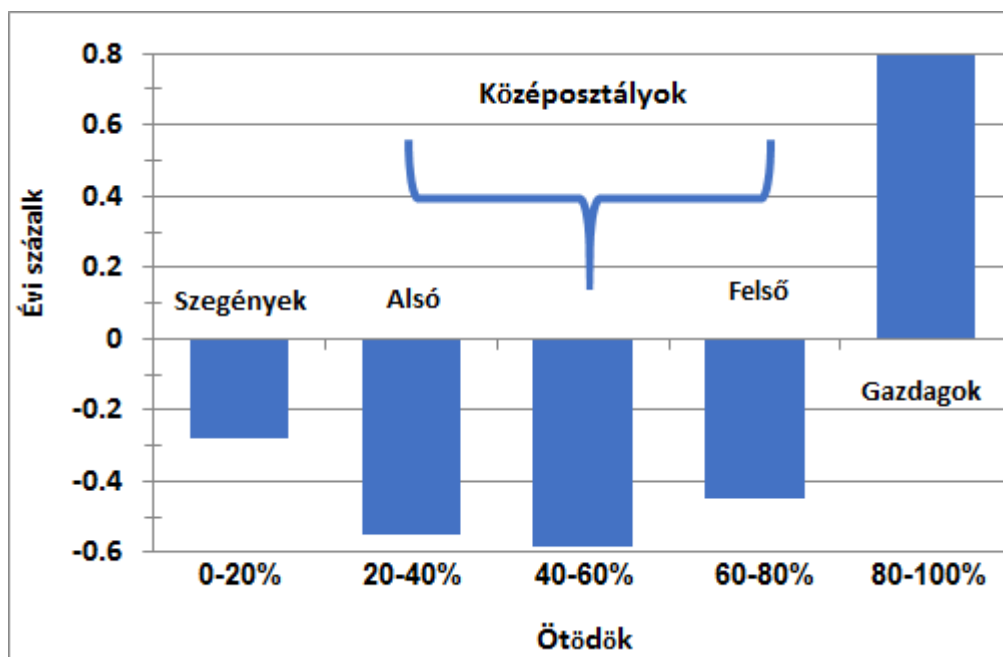
Pszichológusok rámutattak, hogy az életünkkel való elégedettségünk referenciatfüggő, azaz a relatív nélkülözés nagyon fontos, mivel magunkat másokhoz viszonyítjuk. Az 5. ábra azt feltételezi, hogy a legfelső ötöd a referenciapont, amihez a többiek viszonyítják a jövedelmüket¹⁶. Ez a grafikon mutat rá Trump igazi sikerére: minden csoport jólétének növekedése negatív - kivéve a szupergazdagokat. A társadalom többi része le van maradva már több, mint egy generáció óta. Így az 5. ábra rávilágít arra a hatalmas mértékű frusztrációra, amelyet a társadalom az egyenlőtlenségek miatt felhalmozott. Ahogy a Nobel-díjas közgazdász, Angus Deaton mondta, „ha csak az eliteknek tudunk jó életet teremteni, azaz csupán a társadalom harmadának, akkor komoly gondokkal szembesülünk... ha ezt nem tudjuk helyrehozni, akkor ez tényleg a kapitalizmus válsága... úgy tűnik, hogy ez a rendszer nem működik a kevésbé iskolázottak számára.”¹⁷

---

¹⁶ Az ötödik kvintilis számára ők maguk jelentik saját referenciapontjukat. A relatív jövedelem így nem jut szerephez az életminőségükben.

¹⁷ Az interjút lásd: Jason Belline (2018). Az idézet 5:54-nél hallható.

5. ábra: A szubjektív jólét növekedése, 1979-2011 között

Forrás: Komlos (2016)

Öt adminisztráción át, a Reagantól Obamáig tartó vonzó ígéretek sokaságán vagyunk túl. Adócsökkentések, lecsorgó közgazdaság, dereguláció, globalizáció és a NAFTA mind óriási pozitív lépéseknek tűntek. Egyre jobba kellett volna tenniük a társadalom helyzetét. Ehelyett a pénzügyi hasznukat csupán egyetlen társadalmi réteg, a szupergazdagok élvezhették, míg a középosztály kismiződött. Ennek következtében a vagyon és annak járulékos származéka, a politikai hatalom olyan koncentrálttá vált, mint az úgynevezett „rabló bárók” idején, a 20. század fordulóján.

Nem csoda, hogy sokan felfüggesztették párthűségüket, és egy “nárcisztikus szexuális zaklató és notórius hazudozó”-ra szavaztak; egy káros személyiséggel rendelkező „erős emberre”, aki arcátlanul és jobban félrevezeti populista szavazóbázisát, mint bármelyik elődje. Megbízta egy milliárdosban, aki más milliárdosokat tett miniszterré, néhány tábornok mellett. Eisenhower katonai-ipari komplexuma ugyan átalakult egy katonai-milliárdos komplexummá, de jól jelzi, hogy a plutokrácia megerősítette hatalmát a politikai rendszer fölött (cf. Schlozman, Verba, and Brady 2012; Gilens and Page 2014; Formisano 2015). Ebben tetőzött a politikai diszfunkció,

ami végül a trumpizmushoz vezetett. Őt adminisztráció hanyagolta el ezt a társadalmi réteget, ami számos szavazót egy „orosz rulett” játszámára kényszerített, ezzel előidézve azt, hogy Donald Trump-nak sikerült demokratából republikánus többségűvé változtatnia három rozsdáövezetbeli államot, és ezzel felforgatnia a meglévő intézményrendszert.

Ugyanakkor a politikusok nem ismerték be, hogy a reagani adócsökkentések hatástalanok voltak és további adócsökkentéseket vittek véghez, költségvetési hiányt idézve elő. A történelem legregresszívebb adócsökkentése volt a 2003-as, mivel a legnagyobb nyertesei a milliomosok voltak. Az Obama-adminisztráció véglegessé tette a Bush-féle adócsökkentéseket 2010. és 2013. során. Ehhez hasonlóan, a trumpi adócsökkentés a több, mint fél millió dolláros jövedelemmel rendelkezőknek kedvezett a legjobban (cf. Van Dam 2017). Hátborzongató irónia, hogy Trump támogatóit nem segítik a gazdaságpolitikái. Az adócsökkentések óriási váratlan hasznot hoznak a milliomosok számára. Az általa bevezetett vámok nem hoznak vissza állásokat az USA-ba, de 12 milliárd dollárba kerülnek az államnak a földműveseknek kifizetett támogatások formájában, miközben Trump el akarja venni az alacsony jövedelműek egészségbiztosítását is (cf. Krugman 2018). Korunk legnagyobb problémája az, hogy a világunk túlzottan komplex ahhoz, hogy az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők felismerjék saját önös érdekeiket. A demokrácia csak akkor tud virágozni, ha az emberek tisztában vannak azzal, hogy mi előnyös a számukra. Ha elszakad ez a kapocs, a társadalom magára utalva sodródik, és az elképzelhetetlen válik valósággá. Tehát egy forradalmi társadalmi-gazdasági és politikai újrendeződés kellős közepén vagyunk, és ahogy David Brooks állítja, „...nemzetünk érzelmileg beteg” (2018). Nem lehet megmondani, hogy milyen fordulatok és változások fognak bekövetkezni. Kísértetiesen hasonlít mindez más forradalmi időszakokra, amelyek ugyancsak megjósolhatatlanok voltak, és jellemzően teljesen más lett a végkifejletük, mint ahogy elkezdődtek.

Hivatkozások

- Acemoglu, D., D. Autor, D. Corn, G. Hanson, and B. Price. (2016): "Import Competition and the Great US Employment Sag of the 2000s." *Journal of Labor Economics* 34: 1pp. 41 – 198.
- Anon. (2016): "Donald Trump' revolution: Voters rebuke America's political establishment." *Chicago Tribune*, 9 Nov. 2016.
- Anxiety and Depression Association of America. (2017): "Depression." Accessed 16 July 2017. <<https://adaa.org/understanding-anxiety/depression>>.
- Autor, D., D. Dorn, and G. Hanson. (2016): "The China Shock: Learning from Labor-Market Adjustment to Large Changes in Trade." *Annual Review of Economics* 8: pp. 205 – 240.
- Autor, D., D. Dorn, G. Hanson, and K. Majlesi (2017a): "Importing Political Polarization? The Electoral Consequences of Rising Trade Exposure." *NBER Working Paper* No. 22637. Accessed 27 Aug. 2018. <<https://www.nber.org/papers/w22637>>.
- . (2017b). "A Note on the Effect of Rising Trade Exposure on the 2016 Presidential Election." Accessed 27 Aug. 2018. <<https://economics.mit.edu/files/12418>>.
- Avery, K., K. Finegold, and A. Whitman. (2016): "Affordable Care Act Has Led to Historic, Widespread Increase in Health Insurance Coverage." U.S. Department of Health & Human Services, September 2016. Accessed 13 July 2017. <<https://aspe.hhs.gov/system/files/pdf/207951/ChartpackACAHistoricIncreaseCoverage.pdf>>.
- Bair, S. (2014): "Why I recommend Tim Geithner's book." *Fortune*, 19 May 2014.
- Bankruptcy Action. (2017): "Business and Non-Business Findings." Accessed 8 July 2017. <<http://www.bankruptcyaction.com/USbankstats.htm>>.
- Bartels, L. M. (2016): *Unequal Democracy: The Political Economy of the New Gilded Age*. 2nd ed. New York: Russell Sage Foundation.
- Beckhusen, J. (2016): "Occupations in Information Technology." U.S. Census Bureau. Accessed 27 Aug. 2018. <https://www.census.gov/content/dam/Census/library/publications/2016/acs/acs-35.pdf>
- Belline, J. (2018): "Why 'Deaths of Despair' May Be a Warning Sign for America-Moving Upstream." *The Wall Street Journal*, 27 Feb. 2018.
- Brooks, D. (2017): "The G.O.P. Is Rotting." *The New York Times*, 7 Dec. 2017.
- . (2018): "The Virtue of Radical Honesty." *The New York Times*, 22 Feb. 2018.

- Bureau of Justice Statistics (2017): "Correctional Populations in the United States." Accessed 8 July 2017. <<https://www.bjs.gov/index.cfm?ty=pbdetail&iid=5870>>.
- Bureau of Labor Statistics (2017): "Union affiliation of employed wage and salary workers." Accessed 17 Sep. 2017. <<https://www.bls.gov/webapps/legacy/cpslutab1.htm>>.
- Case, A. and A. Deaton (2017): "Mortality and morbidity in the 21st century." *Brookings Papers on Economic Activity*, Spring 2017. Accessed 27 Aug. 2018. <<https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2017/08/casetextsp17bpea.pdf>>.
- Charles, K. K., E. Hurst, and M. Notowidigdo (2018): "Housing Booms, Manufacturing Decline and Labour Market Outcomes." *The Economic Journal*. Forthcoming.
- Clinton, W. J. (1993): "Remarks on Signing the North American Free Trade Agreement Implementation Act." Accessed 27 Aug. 2018. <<https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/december-8-1993-remarks-signing-nafta>>
- CNN (2017): "15 times Trump bragged about his intelligence." Accessed 27 Aug. 2018. <<https://edition.cnn.com/videos/politics/2017/10/10/times-trump-bragged-about-intelligence-orig-alee.cnn>>.
- Cochrane, E. (2017): "Paul Ryan Deletes Tweet Lauding a \$1.50 Benefit from the New Tax Law." *The New York Times*, 3 Feb. 2017.
- Ellise, D. (2010): "JPMorgan's Dimon scores \$16M bonus." *CNN*, 5 Feb. 2010.
- Faux, J. (2012): *The Servant Economy: Where America's Elite is Sending the Middle Class*. New York: Wiley.
- Feldstein, M. (2016): "The U.S. Economy is in Good Shape." *The Wall Street Journal*, 21 Feb. 2016.
- Fleck, S., J. Glaser, and S. Sprague. (2011): "The compensation-productivity gap: a visual essay." *Monthly Labor Review* (January): pp. 57 – 69.
- Formisano, R. (2015): *Plutocracy in America: How Increasing Inequality Destroys the Middle Class and Exploits the Poor*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Frank, T. (2004): *What's the Matter with Kansas? How Conservatives Won the Heart of America*. New York: Metropolitan Books.
- . (2016): *Listen, Liberal: Or, What Ever Happened to the Party of the People?* New York: Metropolitan Books.
- Friedersdorf, C. (2017): "Trump Has Filled, Not Drained, the Swamp." *The Atlantic*, 21 Sep. 2017.

- Galbraith, J. K. (2008): *The Predator State: How Conservatives Abandoned the Free Market and Why Liberals Should Too*. New York: The Free Press.
- Gallup (2017): "U.S. Life Evaluation (Weekly)." Accessed 8 July 2017. <<http://www.gallup.com/poll/151157/life-evaluation-weekly.aspx>>.
- Gilens, M. - B. Page. (2014): "Testing Theories of American Politics: Elites, Interest Groups, and Average Citizens." *Perspectives on Politics* 12 (3): pp. 564 – 581.
- Hacker, J. - P. Pierson (2016): *American Amnesia: How the War on Government Led Us to Forget What Made America Prosper*. New York: Simon & Schuster.
- Hafner, J. (2016): "Donald Trump loves the 'poorly educated' and they love him." *USA Today*, 24 Feb. 2016.
- Hartney, C. (2017): "US Rates of Incarceration: A Global Perspective." Accessed 8 July 2017. <http://www.nccdglobal.org/sites/default/files/publication_pdf/factsheet-us-incarceration.pdf>.
- Hedegaard, H., M. Warner - A. Minino (2017): "Drug Overdose Deaths in the United States, 1999 – (2015):" Centers for Disease Control and Prevention. *NCHS Data Brief* No. 273, February 2017.
- Hokayem, C. - M. Heggeness (2014): "Living in Near Poverty in the United States: 1966 – 2012." U.S. Census Bureau. Accessed 8 July 2017. <<https://www.census.gov/prod/2014pubs/p60-248.pdf>>.
- Johnston, D. C. (2018): *It's Even Worse than You Think: What the Trump Administration is Doing to America*. New York: Simon & Schuster.
- Katz, J. (2017): "Drug Deaths in America Are Rising Faster Than Ever." *The New York Times*, 5 June 2017.
- Komlos, J. (2015): "How raising taxes on the rich could prevent mass shootings." *PBS Newshour*, 2 Sep. 2015. Accessed 27 Aug. 2015. <<https://www.pbs.org/newshour/economy/face-mass-murders-case-universal-mental-health-insurance>>.
- . (2016): "Growth of income and welfare in the U.S., 1979 – 2011." *NBER Working Paper* No. 22211. Accessed on 27 Aug. 2018. <<https://www.nber.org/papers/w22211.pdf>>.
- . (2018): "Hollowing Out of the Middle Class: Growth of Income and Its Distribution in the U.S., 1979 – 2013." *Challenge*.
- . (2019): "Despair at Full Employment: The Urgency of a Fairer Labor Market." Forthcoming at *Challenge*.
- Krugman, P. (2018): "Trump's Potemkin Economy." *The New York Times*, 30 June 2018.

- Krulick, A. "Bankruptcy Statistics." Accessed 8 July (2017) <<https://www.debt.org/bankruptcy/statistics/>>.
- Kusito, L. "Many Who Lost Homes to Foreclosure in Last Decade Won't Return –NAR." *The Wall Street Journal*, 20 April 2015.
- Levitsky, S. - D. Ziblatt (2018): *How Democracies Die*. New York: Crown Publishing.
- Lurie, J. (2017): "Ohio's New Overdose Rates Are Truly Insane." *Mother Jones*, 31 Aug. 2017.
- Marcus, S. C. - M. Olfson. (2010): "National Trends in the Treatment for Depression from 1998 to 2007." *Archives of General Psychiatry* 67: pp. 1265 – 1273.
- McCartin, J. (2007): "Professional Air Traffic Controllers Strike (1981)." Az *Encyclopedia of U.S. Labor and Working-class History*-ben, szerkesztette E. Arnesen. New York and London: Routledge.
- Mishel, L. (2012): "Unions, inequality, and faltering middle-class wages." *Economic Policy Institute Report*, 29 Aug. 2012. Accessed 27 Aug. 2017. <<https://www.epi.org/files/2012/ib342-unions-inequality-middle-class-wages.pdf>>.
- National Center for Health Statistics. (2018): "Provisional Drug Overdose Death Counts." Accessed 27 Aug. 2015. <<https://www.cdc.gov/nchs/nvss/vsrr/drug-overdose-data.htm>>.
- Olfson, M., S. C. Marcus, B. Druss, L. Elinson, T. Tanielian - H. A. Pincus. (2002): "National Trends in the Outpatient Treatment of Depression." *Journal of the American Medical Association* 287: 203 – 209.
- Pierce, J. - P. Schott (2016a): "The Surprisingly Swift Decline of US Manufacturing Employment." *American Economic Review* 106 (7): pp. 1632 – 1662.
- . (2016b): "Trade Liberalization and Mortality: Evidence from U.S. Counties." *NBER Working Paper* No. 22849. Accessed on 27 Aug. 2018. <<https://www.nber.org/papers/w22849>>.
- Ravitch, D. (2017): "Big Money Rules." *The New York Review of Books*, 7 Dec. 2017.
- Rodrik, D. (1997): *Has Globalization Gone Too Far?* Washington: Institute for International Economics.
- . (2016): "Straight Talk on Trade." *Project Syndicate*, 15 Nov. 2016. Accessed 27 Aug. 2018. <<https://www.project-syndicate.org/commentary/trump-win-economists-responsible-by-dani-rodrik-2016-11>>.
- . (2017): "Populism and the Economics of Globalization." *NBER Working Paper* No. 23559. Accessed 27 Aug. 2018. <<https://www.nber.org/papers/w23559>>.

- Rothwell, J. T. - P. Diego-Rosell (2016): "Explaining Nationalist Political Views: The Case of Donald Trump." Accessed 27 Aug. 2018. <https://papers.ssrn.com/sol3/Papers.cfm?abstract_id=2822059>.
- Sapatkin, D. (2016): "Drug deaths in Pa. and N.J. Soar even faster than the national rate." *The Philadelphia Inquirer*, 6 Sep. 2016.
- Scheiber, N. (2011): *The Escape Artists: How Obama's Team Fumbled the Recovery*. New York: Simon & Schuster.
- Schlozman, K. L., S. Verba, - H. Brady. (2012): *The Unheavenly Chorus: Unequal Political Voice and the Broken Promise of American Democracy*. Princeton: Princeton University Press.
- Schor, J. B. (1999): *The Overspent American: Why We Want What We Don't Need*. New York: Harper Perennial.
- Stanley, J. (2015): *How Propaganda Works*. Princeton: Princeton University Press.
- Stiglitz, J. (2009): "America's Socialism for the Rich." *The Economists' Voice* 6 (6).
- . (2016): "What America's Economy Needs from Trump." *Project Syndicate*, November 13, 2016. Accessed 27 Aug. 2018. <<https://www.project-syndicate.org/commentary/trump-agenda-america-economy-by-joseph-e-stiglitz-2016-11?barrier=accesspaylog>>.
- U.S. Census Bureau. (2017a): "Poverty Thresholds." Accessed 8 July 2017. <<https://www.census.gov/library/publications/2016/demo/p60-256.html>> accessed July 8, 2017.
- . (2017b): "Number in Poverty and Poverty Rate." Accessed 8 July 2017. <<https://www2.census.gov/programs-surveys/demo/visualizations/p60/256/figure4.pdf>>.
- . (2018): "Full-Time, Year-Round White Workers by Median Income and Sex: 1955 to 2017." Accessed 27 Aug. 2018. <<http://www2.census.gov/programs-surveys/cps/tables/time-series/historical-income-people/p36w.xls>>.
- van Dam, A. (2017): "Is the GOP tax plan an unprecedented windfall for the wealthy? We look at 50 years of data to find out." *The Washington Post*, 4 Dec. 2017.
- Wisconsin Department of Health Services (2018): "WISH Query: Drug Overdose Deaths." Accessed 27 Aug. 2018. <<https://www.dhs.wisconsin.gov/wish/opioid/mortality.htm>>.
- Wolfe, R. (2016): "Donald Trump's victory is nothing short of a revolution." *The Guardian*, 9 Nov. 2016.